

ДІН ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ: ТАРИХ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ЗАМАН ПӘНІ БОЙЫНША ДӘРІСТЕР ТЕЗИСІ

Дәріс тақырыбы: Ғылыми зерттеу әдістері мен діни тәжірибе ерекшеліктері

Дәріс мақсаты: Ғылыми зерттеу әдістерінің шарттары мен компоненттерін діни тәжірибемен салыстыру арқылы олардың ерекшеліктерін көрсету

Дәрістің негізгі терминдері: ғылым, дін, ғылыми қызмет, діндарлық

Дәрісте қарастырылатын негізгі мәселелер:

1. Ғылыми қызметтің шарттары мен компоненттері
2. Діни таным ерекшеліктері және діни тәжірибе

Дәрістің қысқаша тезисі

Ғылым - бұл шындық туралы объективті білімді дамытуға және жүйелеуге бағытталған адам қызметінің саласы. Бұл іс -әрекеттің негізі - фактілерді жинау, оларды үнемі жаңартып отыру және жүйелеу, сыни талдау негізінде бақыланатын табиғи немесе әлеуметтік құбылыстарды сипаттап қана қоймай, сонымен қатар олардың себеп -салдарын ашуға мүмкіндік беретін және болашақты болжамдау мақсатындағы жаңа білім алу. Фактілермен немесе эксперименттермен расталған теориялар мен гипотезалар табиғаттың немесе қоғамның заңдылықтары түрінде тұжырымдалады.

Ғылыми қызметтің ерекшеліктеріне тоқтала отырып, біз келесі анықтаманы ұсына аламыз: ғылым - бұл әлем туралы шынайы білім алуға бағытталған мамандандырылған эмпирикалық және теориялық қызмет. Ғылыми қызметтің нормативтік жағын ескере отырып, келесі анықтаманы беруге болады: ғылым - бұл ғылыми білімді алу, түсіндіру және құрудың идеалдары мен нормаларымен реттелетін қызмет.

Ғылым кең мағынада сәйкес қызметтің барлық шарттары мен компоненттерін қамтиды.

- ғылыми жұмыстың бөлінуі мен ынтымақтастығы;
- ғылыми мекемелер, тәжірибелік және зертханалық жабдықтар;
- зерттеу жұмысының әдістері;
- концептуалды және категориялық аппарат;
- ғылыми ақпараттық жүйе;
- бұрын жинақталған ғылыми білімнің барлық көлемі.

Діни тәжірибе адамның діни тұрғыда қабылдаған, бағаланған және оныңдіни дүниетанымының қалыптасуына, дамуына, толық бекітілуіне маңызы бар діни бастан кешкен сезімдердің жиынтығы.

Діни тәжірибені типтерінің классификациясы:

1. Конфимативтік (ағл. Куәлік, растау, шіркеуге қабылдану). Бұл типті культтік немесе ғибадаттық деп айтады. Адам Құдайдың бар екенін сезеді, мойындайды
2. Респонсорлық (жауап, шіркеуде хордың жауабы) Священник пен хордың арасындағы сұқбат. Адам Құдайды серіктес ретінде сезінеді. Құдай да адамның оған сенімін біледі.
 - А) құтқарылу белгісі (адамның жанымен, рухани күйімен байланысты
 - ә) ғажайып белгісі (адамның тәнімен байланысты, Құдайдың материалдық әлемге араласуы
 - б) Жазалау белгісі (Құдайдың адамға көңілі толмағанда болатын жағдай)
3. Экстатикалық – адамның Құдаймен бірігу, қасиетті рухтың адам денесіне кіруі т.б. күйлерді бастан кешуі
4. Ревилативтік (откровение, ашылу, сырласу) адам Құдайдың сенім білдірген тұлғасына айналады.

Діни тәжірибені шартты түрде субъектінің рөліне қарай «визионерлік» немесе пассивті сырттай қарау және «әрекетшіл» немесе активті әрекетшіл деп бөлінеді.

Діни тәжірибені типологиясын В.Пелль үш қырынан қарастырады: ішкі, сыртқы, рухани тәжірибе ретінде. Мысалы сыртқы (объективті жағдайға байланысты болған оқиға), осы жағдайға байланысты субъективті жан күзелісі (қорқыныш, ауру, ауыр қаза) бұл ішкі тәжірибе, болған жағдайға байланысты өмірдің өткіншілігі т.б. ой толғаныстары адамның рухани тәжірибесі болып табылады.

Х. Зунден визионерлік тәжірибе шеңберінде экстатикалық және экстатикалық емес тәжірибе деп айырады.

Әдебиеттер тізімі

1. Дінтану оқу құралы / әл-Фараби атын. ҚазҰУ; [кұраст. Н. Ж. Байтенова].- Алматы: Қазақ ун-ті, 2019.- 355
2. Дінтану энциклопедиялық сөздік. 2 томдық, Алматы. Қазақ университеті. 2018
3. Иен Барбур. Религия и наука: история и современность. Москва. 2016
4. Балақаев, З. Ғылым және дін қоғам дамуы туралы. Алматы: Қазақстан, 2012
5. Наука и религия. Историческая перспектива Дж. Хедли Брук М, Библиейско-Богословский институт св. апостола Андрея, 2006

Дәріс тақырыбы: Орта ғасырлардағы Христиан Батыс және Мұсылман Шығыстағы ғылым

Дәріс мақсаты: Орта ғасырлардағы Христиан Батыс және Мұсылман Шығыстағы теократиялық қоғамдарда ғылым дамуының салыстырмалы сипаттама беру

Дәрістің негізгі терминдері: ғылым, дін, ғылыми қызмет, діндарлық

Дәрісте қарастырылатын негізгі мәселелер:

1. Орта ғасырларда Батыс елдері мен Шығыс елдері
2. Христиан өнері.
3. Мұсылмандық Шығыстағы ғылым дамуы

Дәрістің қысқаша тезисі

Батыс Еуропа өнері орта ғасырлық Италиядағы Қайта өркендеу дәуірі деп аталуынан белгілі. Батыс Еуропалық мәдениет өзінің ұлттық болмысын нақ сол көне цивилизацияның жұртында бірақ негізінен өзіндік римдік нақышта паш еткен жаңа халықтардың туындысы. Элладаның нұрына ұшып табиғат сұрапылдарынан үрейлену көне цивилизацияның дәурені өтерде тағы да адам санасында оянып күйзелістен күдіктер туғызған кезге тән құбылыс болғанын көрсетеді. Скифтер заманында біздің жыл санауымызға дейін 7, 6 ғасырда грек мекен жайларымен көршілес өңірде хайуан деп аталған өнер ғажайыптары жасалған болатын. Бұлар қару жарақ пен жабдықтарды әшекейлейтін сол кездегі түсінік бойынша адамды табиғаттың сиқырлы күштерінен қорғайтын небір киелі қасиеттерді бар деген заттар еді. Мың жылдан соң хайуанат стилі дала тайпаларының өнерінде олардың бас киімдерінде түймеліктерінде ұдайы көрініс тауып отырады. Бірақ бұл өнер бейнелеу қуатын бірте бірте жойды онда өзінің сәнділігімен орынды қозғалысты бейнелеген басқа негіз үстем болды. Біздің даламызда скифтердің орнын басқан сарматтар хайуанат стилін түр жағынан өзгертіп жөн-жосықсыз бейне кескіндеуге ден қойған. Қара теңізден Ұлы Қытай қорғанынан орталық еуропаға дейін варварлардың Римге шабулынан кейін атлант мұхитының жағалауына тарады.

Тиберидің жас кезінде мүсіндік портреті әдейі жақсартып жасалған бейне. Сонымен бірге, сөз жоқ даралық белгісі бар портрет. Оның кейпінен тартымсыздықпен тыржиған томаға тұйықтық сияқты бірдеме білініп тұрады. Мүмкін бұл адам басқа жағдайда өмір сүргенде әбден ақ қалыпты тіршілік кешер ме еді, қайтер еді барынша атакқұмарларда болды, шексіз өкімет және ойыма да келгенінің бәрін істей аламын деген ұғым ақылынан алжастырған қан ішерлер, деспоттар болды, өзінің ізашарын өлтіру арқылы жоғары мансапқа жеткен, сондықтан да сәл де болса күдік келтірген адамның көзін құртып отырған қаныпезер тирандар да болды. Шығыстан ескен жаңа леп, жаңа мұраттар, жаңа ақиқатты іздеу жаңа діни сенімдерді туғызды. Римнің күні, идеологиясымен және әлеуметтік құрылысымен қоса алғанда антика дүниесінің күні батуға айналды. Өзінің барлық «азап шегіп, тауқымет тартқандарға» арналған туысқандық және теңдік уағызы мен «жаппай экономикалық, саяси, интеллектілік және моральдік ыдырау кезінде христиандық келіп шықты .

Христиан - адамзат тарихындағы ең құбылыстардың бірі екеніне дау жоқ. Христиан шіркеуінің тарихын зерттегенде бізді таңдандыру сезімі билеп алады. Оның тарихы екі мың жылдық деп есептелсе бәрібір біздің алдымызда оның толық өмірін, ал кейбір елдерде мемлекеттік өкіметтен де күштірек екенін байқаймыз, деп жазады христиан жайлы атақты неміс социал-демократтарының белгілі теоритігі Карл Каутский. Жүз жыл бұрын айтылған бұл сөздер қазір де бүгінгі заманға сай естіледі. Христиан өркениеті адамзаттың көп бөлігіне сақтандырады.

Христиан қоғамға, жеке адамдарға әсер етуде пайда болуының күшінің себептерін дұрыс түсіндіру үшін, бұл қозғалыстың рухани алғы шарттарын, қоғамдағы кейбір топтардың мүддесіне сай келеді. Христиан біздің дәуірімізде Іғ. Рим империясының шығыс бөлігінде пайда болған. Бұл уақытта терең әлеуметтік катализм алып империяның далын шығарып, жатыр еді. Күйзеліс дәстүрлі өндіріс мемлекет идея, сенім түрлерін ыдыратып жіберді. Рим империясы Жерорта теңізі бойындағы барлық елдердің бағындырып нағыз құлиеленушілік қоғамның классикалық үлгісіне қол жеткізді. Жаулап алған елдерін Рим қатты езгіге салды. Олардың еркектерін басқа елдерге айдады және аяусыз жазалады, немесе әйелдер құлдар колониясына апарып қосты. Жаулап алушылар бағынған елдердің жергілікті қоғамдық тәртіптерін быт-шытын шығарды, қасиетін орындарын талқандап дәстүр әдер –ғұрып сенімдерін қорлады. Рим жаулап алушылар дәуірінде бағынған Шығыс халықтарының арасындағы ескі тайпалық діндері кері кетті. Христиан да басқа діндер сияқты түксіз жерде пайда бола салған жоқ. Оған діндарлар ғана емес сонымен бірге Шығыс халықтарының көптеген философ өкілдері із ашары шығыстың діндері және ежелгі дүниедегі кейбір философиялық түсініктер болды. Христиан еврей ортасында туды. Христиан діні көне өсиетке кіретін болса кітаптар жинағы түгелдей иудизмнен алған. Ол көне өсиеттерді әлемді өсімдіктер мен жануарларды адамды жарату құдай туралы түсініктерді өзгеріссіз күйінде сақтаған. Иудейлік көп жерін христианның алған 1947 ж. Өлі теңіз жағалауын табылған. Кумран қолжазбалары куә бола алады.

Христиан пайда болған алғашқы ғасырларда күрделі эволюцияға ұшырады. Ионан Богословтың сыр ашуына біздің дәуіріміздегі 68ж келтірілген деректе христиан иудизмнен әлі толық бөлінбеген еді. Онда бәрін кешіру және көнгіштік этикалары жоқ. Олар кейін Евангелияда пайда болды. Бұл кітапта зомбылықтың көзі ретінде Римге деген жек көрушілік басым. Бұл уақытта христиан догматикасы қалыптасқан, көптеген оқудың маңызды элементтері жоқ. Жаңа өсиеттің кейінгі кітаптары одан анағұрлым өзгеше. Еваленглияның момындық көнгіштік және өктемдікке бас ию идеясы, христиан ілімінің құдай алдында барлық адамдардың теңдігі байлықты сән-салтанатты айыптау байларға деген жеккөрушілік идеялары оның алғашқы әлеуметтік бағытына үлкен өзгерістер енгізді. Христиан шіркеуі жеткілікті байлық жираған идеологияға ғана емес өз мемлекетінің саясатына әсер ететіндей дін ретінде қалыптасты. Шіркеу өзінің позициясын бекіте түсу үшін нақты діни қағидалар жүйе қажет етті. Дегенмен бірде бір

христиан догматы бірден жетілген күйінде пайда болған жоқ. Қағидалардың біржола қалыптасуы үшін жүздеген жылдар өтті. Тіпті басты қағидалар тұжырымдалып бітсе олардың мазмұндары жөнінде күрес тоқтамады.

Никей соборына дейін, одан кейін әр түрлі топтар арасында катал христологиялық даулар жүріп жатты. Күрес басты үш қағида құдайдың үш бірлігі құдайға айналу және арылу төңірегінде өтті. Христиан діні 988 ж. Князь Владимирдің басшылығымен қабылданды. Славян халықтарының тарихындағы жаңа тарихи кезең Киев Русі дәуіріндегі жүзеге асырылған бұл шараның нәтижесінде орыс мәдениеті жаңа сатыға көтерілді. Шіркеулер Русьте таңғажайып ғимараттардың көптеп салынуына атап айтқанда өнердің барлық салаларының жан-жақты өркендеуіне алғашқы мектептердің ашылуына тарихи шежірелердің жазыла бастауына айрықша ықпал етеді. Дін қай мәдениеттің қай түрі болмасын басты элементі, құдіретке толы табыну немесе діни салтқа адамның өзін қоршаған орта жөніндегі адамзат баласының алатын орны жайында қалыптасқан діни наным сенімдердің белгілі бір жүйесі адамның тіршілік бейнесі. Сондықтан Русьтің Византиядан христиан дінін қабылдауы орыс мәдениетінің тарихында бет бұрыс кезең болды. Христиан діні орыс мемлекетінің қоғамдық саяси мәдени өмірінің барлық саласының ықпал етеді.

Орта ғасырларда Батыс елдері мен Шығыс елдерінің арасында едәуір айырмашылықтар болды. Орта Азия мен Иран жерлерінде X-XII ғасырларда мұсылмандық ренессанс құбылысы өтті. IX-X ғасырларды мұсылман мәдениетінің “алтын дәуірі” деп атайды. “Мұсылман ренессансы” деген ұғымды шығыс тілі мен мәдениетін зерттеу ғылымына енгізген швейцарлық ғалым Адам Мец бұл құбылыстың тек антика мәдениетінің қайта өрлеуі ғана емес, сондай-ақ араб, парсы, түркі, сирия мәдениетін жаңғырту екенін тілге тиек етеді. Осы өрлеуге ықпалын тигізген жағдайлардың қатарына сауаттылықтың біршама өріс алғанын, қолжазба жинау, аударма ісінің жолға қойылғанын, жеке меншік және қоғамдық кітапханалардың құрылғанын атап өтуге болады. Орта Азия ортағасырлық өркениеттің бір ошағы болған. Бұл жерді атақты Жібек жолы басып өткен. IX ғасырда атақты ғалымдардың бірі Әл-Хорезми өмір сүрді. Ислам діні ғылымның дамуына тосқауыл қойған жоқ. Құран кітапта білім мен ғылымның маңызы жоғарғы орынға қойылған. Ғылымның дамуына Әл-Фараби, Әл-Бируни, Ибн-Сина сияқты ғұламалар әсерін тигізді. Көрнекті математик, астроном, ақын әрі ойшыл Омар Хайям мұсылмандық теологияның схоластикалық қағидаларын сынға алған. Орта ғасырларда мұсылман елдерінде еңбектерін араб тілінде жазған ойшылдар тобы көбейе түсті. Олардың білімдерін арабтілдік философия деп атап кеттік. Бұл кезең философия тарихында көрнекті орын алған. Арабтілдік философияның шығуына алғышарт болған жағдайлар мыналар:

1. Ислам дінінің қалыптасуы (622 жылдан бастап ислам дәуірі басталды). Ислам дінін таратушы басты күш Араб халифатының өмірге келуі. (Аравияда VII ғасырдың жиырма бесінші жылдары). Халифат дүниеге жеті жүз жылға жуық өз өктемдігін жүргізді.

2. Эллинизмнің, оның ішінде неоплатонизмнің Шығысқа әсері.
3. Аудармашылық қозғалыстың дамуы. Арабтілдік философия ұмыт болып бара жатқан антикалық философияны тірілтіп, оған түсініктемелер жазып, аударып, онымен Еуропа жұртшылығын таныстырып, грек философиясындағы дәстүрді жалғастырушы болды. Бұл жайында Бертран Расселдің “История западной философии” атты еңбегінде танысуға болады. Кітап 1998 жылы Дондағы Ростовта шыққан. А.А.Игнатенко “В поисках счастья” атты кітабында арабтілдік философия жай ғана аудармашы қызметін атқармағанын, оның өзіндік ойлау мәдениетінің жоғары болғанын атап көрсетеді.
4. Платон мен Аристотель философиясының Араб халифаты елдеріне енуі, таралуы. Платон ілімі Әл-Фарабидің саяси философиясының негіздеріне әсерін тигізген. Аристотелизм шығыс перипатетизміне негіз болды.

Арабтілдік философияға тән ерекшеліктер мыналар:

1. Жазба тілі – араб тілі. Әр түрлі елдерді ортақ тіл біріктірді, мәдени, рухани сұхбатқа негіз болды.
2. Бұл философияның мақсаты: ислам қағидаларын рационалды негіздеу.
3. Бұл философия жаратылыстану ғылымдарымен тығыз байланыста дамыды.

Арабтілдік философия – мұсылман мәдениетінің туындысы. Бұл философияның қай өкілі болмасын, мұсылмандыққа қарсы шықпаған, керісінше, әлемдік мәдениет үлгілерін мұсылмандық дүниетаным тұрғысынан қарастырған. Осы тәсіл мүмкін ұтымды болған болар, дүниеге озық философиялық концепциялар келді. Оған мысалдар ретінде мұсылмандық схоластиканы, ибн-Маймунның идеяларын, Әл-Фараби, Ибн Синаның жүйелерін, Ибн Рушдтің “ақиқаттың екі сипаты” концепциясын, Әл-Ашари мен Әл-Матурудилердің ілімдерін, суфизм мазхабын атап айтуға болады. Саяси - географиялық өлшемді қолданып, араб тіліндегі философияның (фалсафа) типологиясын жасаған профессор Ғарифолла Есім, оның үш тарихи кезеңін белгілейді. Бірінші кезең. Бағдат халифатына қатысты, Әл-Кинди, “Таза ағайындар” еңбектеріне байланысты қарастырылатын тарихи-мәдени кеңістік. Екінші кезең. Халифаттан өзге мұсылман мемлекеттерінің пайда болуына байланысты ислам мәдениеті Аравиядан тыс аймақтарда гүлдене бастады, соның бір көрінісі Орта Азия мен Қазақстан территориясындағы ерекше дамыған – философия, оның өкілдері: Әл-Фараби, Ибн Сина, Омар Хайям, Аттар, Әл-Газали т.б. Бұлар парсы-түркі жұртының ойшылдары. Үшінші кезең. Мұсылман Испаниясындағы Еуропалық философияның тарихи-мәдени кеңістігі, оның өкілдері: ибн-Бадж, ибн-Туфейль, ибн-Араби, ибн-Рушд. Философия оқулықтарында Таяу Шығыстағы араб елдерінде философия 4 бағытта болды деп көрсетеді. Ол бағыттар мыналар:

1. ”Таза ағайындар ілімі”;
2. Шығыс перипатетизмі немесе материалистік бағыт. Негіздеушісі Әл-Кинди, өкілдері: Әл-Фараби, ибн-Туфейль, ибн-Рушд;
3. Калам;
4. Суфизм.

Дәріс тақырыбы: XVII ғасырдағы физика және метафизика мәселелері

Дәріс мақсаты: Әлемге, адамға, табиғатқа байланысты XVII ғасырдағы ғылыми жаңалықтардың және оған қатысты діни дүниетанымды салыстыру.

Дәрістің негізгі терминдері: әлем, Құдай, адам, табиғат, ақыл-ой, сенім.

Дәрісте қарастырылатын негізгі мәселелер:

1. Ортағасырдағы әлем туралы ғылыми көзқарастар
2. Табиғаттың иерархиялық құрылымы
3. Теологиялық әдістер: ақыл және аян
4. Құдайдың Жаратушы және Құтқарушы ретіндегі бейнесі
5. . Адамзат табиғаты туралы ғылыми және діни түсініктер

Дәрістің қысқаша тезисі

Орта ғасырдың әр түрлі өкілдерінің ішінде Фома Аквинский ерекше орын алады, өйткені оның еңбектері ең жүйелі және ықпалды болып саналады. Оның ғылым мен дінге деген көзқарасы христиан теологиясы мен Аристотель философиясының синтезі Батыста XVII ғасырға дейін мойындалды. Фома Аквинский бес тақырыпты қарастырды:

1. Ғылыми әдістер: мақсат бойынша түсіндіріледі Кез келген зат пен құбылыс Құдайдың қалауымен нақты бір мақсатпен пайда болады;

2 Табиғаттың иерархиялық құрылымы:

Құдайдың оймен планеталар, періштелер, ерлер, әйелдер, жануарлар, өсімдіктер. барлығы біртұтас құрылым. Бұл әлем механикалық емес, моральдық заңдарға бағынады, бірақ

3. Теологиялық әдістер: ақыл және аян.,

Барлық нәрселердің негізгі себептері. Құдай, Олардың барлығы аян арқылы болады. Фома Аквинский бойынша, ең маңызды теологиялық ақиқаттар ақылға сыймайды. Адам Құдайдың бар екенін ақылмен дәлелдей алады, бірақ Құдайдың Үшбірлігі мен қайта тірілуді ақылға қонымды түрде түсіну мүмкін емес. Адам Құдайдың адамды құтқару жоспарын Құдайдың таңдаған жолдарымен ғана тани алады.

5. Құдайдың Жаратушы және Құтқарушы ретіндегі бейнесі. Құдайдың билігі - бұл табиғи тәртіпті сақтайтын және әрекет ететін белсенді күш. Құдай - кез келген оқиғаның «негізгі себебі». Фома табиғи процестерді Құдайдың тікелей әрекеттеріне тәуелсіз түсіндіруге болады деп сенді, бірақ олар соған қарамастан олар өздеріне тән емес, бірақ Құдайдың істері арқылы пайда болады күштерге тәуелді

Адамзат табиғаты туралы ғылыми және діни түсініктер. Ортағасырлық ойшылдардың пікірінше, адам табиғаты бұл өлетін дене мен өлмейтін жанның қосындысы. Жан мен дене туралы бұл дуализм библиялық ойға емес грек философиясына келді.

Галилео Галилей (1564-1642 жж.) заманауи ғылымның атасы болып саналады, өйткені оның еңбектерінде жаңа ғылыми әдістеменің айрықша ерекшеліктері алғаш рет нақты тұжырымдалып, тәжірибеде жемісті қолданылды. Ол Римдегі шіркеу билігінің кінәлауымен Батыстағы дін мен ғылым арасындағы қақтығыстың алғашқы мысалы болды. Галилей қозғалысты зерттегенде математикалық теңдеулерді қолданумен қатар, экспериментке ерекше мән берді.

Галилейдің байқаулары Коперник теориясының пайдасына қосымша дәлел болды. 1610 жылы ол жаңадан ойлап табылған телескоптың көмегімен Айдағы тауларды ашты, бұл Айдың идеалды «аспан сферасы» емес, физикалық жағынан біркелкі емес объект екенін дәлелдеді. Галилейдің Юпитердің жер серіктерін ашуы Жер кез келген қозғалыстың орталығы емес екенін көрсетті, және оның Венераның фазалары туралы мәліметтері Коперниктің болжамына сәйкес келді.

Галилейдің жұмыстары табиғаттың қозғалмалы материя ретінде жаңа тұжырымдамасын берді.

Галилейдің Құдай туралы түсінігі дәстүрлі христиандық көзқарастардан көп алшақтамады. Ол Табиғат кітабы мен Қасиетті Жазба кітабы бір-біріне қайшы келмейді, өйткені оларды бір автор жазған деп сенді.

Ньютон Галилейдің математикалық түрде берілген теориялар мен эксперименттерді қолдануын дамытты. Есептеудің жаңа әдістері оның ғылымға қосқан маңызды үлесі болды, сонымен қатар ол механика мен оптика саласында тәжірибелі экспериментатор болды.

Ньютонның қозғалыс және тартылыс заңдары зертхананың ең ұсақ бөлшектерінен ең алыс планеталарға дейін барлық нәрсеге қатысты деп есептеді. Астрономия мен механикада осындай табысты қолдануды тапқан Ньютон физикасының тұжырымдамалары жан-жақты метафизиканың негізі ретінде жиі қолданыла бастады.

Әдебиеттер тізімі

6. Дінтану оқу құралы / әл-Фараби атын. ҚазҰУ; [құраст. Н. Ж. Байтенова].- Алматы: Қазақ ун-ті, 2019.- 355
7. Дінтану энциклопедиялық сөздік. 2 томдық, Алматы. Қазақ университеті. 2018
8. Иен Барбур. Религия и наука: история и современность. Москва. 2016
9. Балақаев, З. Ғылым және дін қоғам дамуы туралы. Алматы: Қазақстан, 2012
10. Наука и религия. Историческая перспектива Дж. Хедли Брук М, Библейско-Богословский институт св. апостола Андрея, 2006

Дәріс тақырыбы: Ғылым мен діннің дамуы: қарама-қайшылықтар және ортақ шешімдер

Дәріс мақсаты: Ғылым мен діннің әлемге, адамға, табиғатқа байланысты ұстанымдарын сараптау

Дәрістің негізгі терминдері: эксперимент, теория әлем, табиғи теология, адам табиғаты

Дәрісте қарастырылатын негізгі мәселелер:

1. Ғылыми әдістер: эксперимент және теория
2. Табиғат заңдарға тәуелді жүйе
3. Теологиялық әдістер: Табиғи теология
4. Құдай барлық тіршіліктің уақытын белгілеуші сағат жасаушы ретінде
5. Адам табиғаты: дене мен ақыл

Дәрістің қысқаша тезисі

Ғылымдағы табиғатқа деген қызығушылық ішінара ортағасырлық ойға реакция болды. Басқа әлемнің болуын жоққа шығара отырып, Қайта өрлеу дәуірінің ғалымдары XIV ғасырда бұл әлемде өмірді толтырудың жаңа мүмкіндіктерін іздей бастады. Алдымен олардың қызығушылығы классикалық ежелгі мәдениеттерге бағытталған

өнер, әдебиет, ғылыми емес зайырлы пәндерді зерттеу болды. Бірақ сол кезде де Леонардо да Винчи сияқты адамдардың шығармашылық кемеңгерлігі өнерде, технология және анатомия сияқты әр түрлі салаларда көрініс тапты. Географиялық шекаралар мен табиғат құбылыстарын зерттеуге қызығушылық туды.

Әлем Құдайдың еркіне байланысты және бастапқы себептердің қажетті салдары емес. Әлем реттелген және кездейсоқ, өйткені Құдай ақылға қонымды және еркін.

Киелі кітапта табиғатқа деген оң көзқарас басым болды, Әлем Құдайдың туындысы, адамның тұрағы деген тұжырым, әрине, жаратылыс доктринасынан туындайды.

Ғалымдар табиғатта құдайлық мақсаттардың бар екенін мойындады, бірақ олар ғылыми зерттеулер үшін құнды болмайды деп есептеді. Кейінірек кейбір ғалымдар әлемнің механикалық түсінігін теологиялық көзқарас жоққа шығарады деген қорытындыға келді. Бұл тақырып тағы да эволюция теориясы туралы дау - дамай кезінде өткір болады. Қанша айтқанмен де, әлемнің теологиялық талдауын ғылыми талдау алмастырмайды, өйткені ғылым мен теология кейбір нүктелерде қиылысқанына қарамастан, бір - бірінен түбегейлі қарсы сұрақтар қояды. Дін үстемдік еткен дәуірде ғылымның тәуелсіздігін қорғау қажет болды Бұны Галилейдің әрекеті дәлелдейді.

Құдай туралы үш концепция қалыптасты: «Жаратушы мен Құтқарушы», «Табиғат пен Жазбаны Жаратушы» және «Сағат жасаушы Құдай». Ғалымда ғарыш машинасына үздіксіз әсер ету құқығын Құдайға қалдыруға тырысты, себебі олардың көпшілігі адал христиандар болды

Әдебиеттер тізімі:

11. Дінтану оқу құралы / әл-Фараби атын. ҚазҰУ; [құраст. Н. Ж. Байтенова].- Алматы: Қазақ ун-ті, 2019.- 355
12. Дінтану энциклопедиялық сөздік. 2 томдық, Алматы. Қазақ университеті. 2018
13. Иен Барбур. Религия и наука: история и современность. Москва. 2016
14. Балақаев, З. Ғылым және дін қоғам дамуы туралы. Алматы: Қазақстан, 2012
15. Наука и религия. Историческая перспектива Дж. Хедли Брук М, Библиейско-Богословский институт св. апостола Андрея, 2006

Дәріс тақырыбы: XVIII ғасырдағы Құдай мен табиғат мәселелері

Дәріс мақсаты: XVIII ғасырдағы Құдай мен табиғат мәселелері туралы философиялық және діни көзқарастарды мәнін ашу.

Дәрістің негізгі терминдері: Ақыл-ой, детерминистік механизм, деизм, пиетизм, методизм, эмпиризм, діни агностицизм

Дәрісте қарастырылатын негізгі мәселелер:

Ақыл-ой ғасыры

1. Табиғаттың детерминистік механизм ретіндегі мәні
 2. Деизм құдайы
 3. Адамзаттың ақыл арқылы жетілу қабілеті
 4. Романтикалық реакция. Әдебиеттегі романтизм
 5. Пиетизм және методизм. Философиялық жауаптар
- 1 Ғылыми эмпиризм және діни агностицизм (Юм)
 - 2 Ғылым мен дін жеке сала ретінде (Кант)

Дәрістің қысқаша тезисі

18 ғасыр өзін ғылымның жариялаған рационалистік идеалы адам қызметінің барлық аспектілерін анықтауы керек деп есептеп, өзін ақыл дәуірі деп санады. Ағартушылық деп аталатын жаңа интеллектуалдық қозғалыс әр түрлі елдерде және әр түрлі ойшылдардың еңбектерінде әртүрлі деңгейде көрінетін өте алуан түрлі құбылыс болды, бірақ оның барлық өкілдері ағартушылықты алдыңғы ғасырлардан ерекшелетін бірқатар ұқсас белгілерге ие болды.

Лаплас табиғатты өзін-өзі қамтамасыз ететін және ешқандай тұлғасыз механизм ретінде қарайтын жаңа көзқарасты айқын білдірді. Дүние енді ортағасырлардағыдай белгілі мақсаттармен пайда болатын драма деп есептелмеді. Ньютонның ғалам үздіксіз құдайдың бақылауында болады деген идеясы да қабылданбады. Дүние енді тек табиғи күштердің өзара әрекеттесуінің сахнасы ретінде қарастырылды.

Екінші кезең - деизмнің гүлденуі, бұл кезде табиғи теология аяңды алмастыра бастады. Ақыл-ойдың жетістігі дәлелденді және Қасиетті Жазбаларды ақылға бағынышты деп есептелді. Теология ғылымға қатысты қорғанысқа шыға бастады. Бұған мысал ретінде епископ Батлердің «Табиғи дін мен Аяңдық дінінің ұқсастығы» кітабын алуға болады.

XVIII ғасырдың көптеген авторлары адам табиғатына деген оптимистік көзқарастары христиандық дәстүрден мүлде алшақт болды. Олар адамның күнәсіз туылғанын содан кейін ол қоғамның кесірінен бұзылғанын атап өтті.

Әдебиеттер тізімі:

16. Дінтану оқу құралы / әл-Фараби атын. ҚазҰУ; [құраст. Н. Ж. Байтенова].- Алматы: Қазақ ун-ті, 2019.- 355
17. Дінтану энциклопедиялық сөздік. 2 томдық, Алматы. Қазақ университеті. 2018
18. Иен Барбур. Религия и наука: история и современность. Москва. 2016
19. Балақаев, З. Ғылым және дін қоғам дамуы туралы. Алматы: Қазақстан, 2012
20. Наука и религия. Историческая перспектива Дж. Хедли Брук М, Библейско-Богословский институт св. апостола Андрея, 2006

Дәріс тақырыбы: Ғылым мен діндегі эволюциялық теориялар

Дәріс мақсаты: Ғылым мен діндегі эволюциялық теорияларды салыстырып түсіндіру

Дәрістің негізгі терминдері: өзін-өзі дамыту идеясы, тіршілік баспалдағы идеясы, эволюция теориясы

Дәрісте қарастырылатын негізгі мәселелер:

1. Ежелгі грек ойшылдарының еңбектеріндегі тірі әлемнің өзін-өзі дамыту идеясы
2. Линнейдің тіршілік иелерінің ғылыми классификациясы
3. «Тіршілік баспалдағы» туралы идея. Шарль Бонне.
4. Ла Марктің ғылымға эволюция принципін кіргізуі

Дәрістің қысқаша тезісі

Эволюция идеясы, яғни тірі әлемнің біртіндеп өзгеруі мен дамуы - адамзат тарихындағы ең қуатты және ұлы идеялардың бірі. Ол тірі заттардың шексіз алуан түрлілігінің пайда болуын және сайып келгенде, адамның өзі биологиялық түр ретінде пайда болуы мен қалыптасуын түсінудің кілтін берді.

Эволюциялық идеяның бастауын ежелгі заманның көрнекті ойшылдарының еңбектерінен іздеуге болатындығын атап өтуге болады.

Ежелгі грек ойшылдарының еңбектерінде тірі әлемнің өзін-өзі дамыту идеясы табиғи-философиялық сипатта болды. Мысалы, Ксенофан Колофон (б.з.д. 6–5 кк.) Мен Демокрит (б. З. Д. 460 ж. - б. З. Б. 370 ж. Дейін) түрлердің өзгеруі туралы және олардың ұзақ уақыт бойы бір-біріне айналуы туралы емес, тіршіліктің стихиялы, өздігінен пайда болуы туралы айтты.

Сол сияқты тірі организмдер Жоғары күштердің еркімен пайда болды деп пайымдаған Аристотельде қарапайым формалардың күрделі түрлерге өтуі туралы толық эволюциялық идея болмады. Оның пікірінше, Жоғарғы Құдай белгіленген тәртіпті сақтайды, түрлердің пайда болуын және олардың уақтылы өлуін бақылайды, бірақ оларды Құдай жасамайды. Алайда, оның тірі табиғат нысандарының біртіндеп күрделенуі туралы жорамалы болды. Аристотелдің пікірінше, Құдай жаратушы болмаса да, қозғалтқыш.

Ортағасырлық философтардың трактаттарында эволюциялық ілімнің ешқандай тұжырымдары да болмаған. Тек 17 ғасырдың аяғында ағылшын ғалымдары Рэй мен Виллоуби «түрлердің» анықтамасын тұжырымдап, өздеріне белгілі жануарлардың түрлерін сипаттады.

Ұлы швед ғалымы Карл Линней 1735 жылы жарық көрген «Табиғат жүйесі» іргелі еңбегінде барлық тіршілік иелерін кластарға, тұқымдастарға, тұқымдас түрлерге бөлді, Бұл еңбек автордың көзі тірісінде 12 рет қайта басылды. Ол сол уақытта қолда бар барлық материалдарды, соның ішінде жануарлар мен өсімдіктердің барлық белгілі түрлерін өңдеді. Линнейдің өзі бір жарым мың өсімдік түріне алғаш рет сипаттама берді.

Шын мәнінде, Линней тіршілік иелерінің ғылыми классификациясын құрды, ол осы күнге дейін өзгеріссіз қалды. Алайда, ол жаратылыс эволюциясы проблемасын қоймады, «бастапқыда қанша тіршілік түрі пайда болды біз сол түрін санаймыз» деп Библиямен толық келіскен. Өмірінің соңына қарай Линней өзінің көзқарасын біршама өзгертті және Құдай мүмкін, қазіргі түр санына сәйкес келетін формаларды жасаған, содан кейін бір-бірімен будандасу арқылы заманауи түрлер пайда болды деді, бірақ бұл сақтықпен айтылған ой Жаратушының рөлін теріске шығармады.

«Тіршілік баспалдағы» туралы ең егжей-тегжейлі идеяны швейцариялық ғалым Шарль Бонне (1720-1793) «Табиғат туралы толғаныс» кітабында ұсынған. Ол, өте кішкентай жәндіктер және құрттарға толық сипаттау берген бірінші табиғаттанушы болды. Сонымен қатар ол өсімдік сабақтарының бойындағы шырындардың қозғалысын зерттеп, жапырақтардың қызметін түсіндіруге тырысты.

«Тірі жаратылыстар» еңбегінде Боннэ - қарапайымнан күрделі организмдерді адамдарға дейін сипаттады. Боннэ баспалдақты тек адаммен шектемей, оны жалғастырып, «Әлемдер баспалдақтарын» адамның үстінен, ал одан да жоғары - «табиғаттан тыс тіршілік иелерін» - аспан иерархиясының мүшелері, періштелік дәрежелер (періштелер, бас періштелер және т.б.) орналастырып, ең жоғарғы құрылысты Құдаймен аяқтаған.

XVIII ғасырдың ортасында Жаратушының рөлі жоққа шығарған трактаттар пайда болды, оларда табиғаттың дамуы «әлем бөліктерінің» -

атомдардың, молекулалардың ішкі өзара әрекеттесуіне байланысты жүруі мүмкін деген сенім барған сайын күрделі формациялардың біртіндеп пайда болуына әкелді. 18 ғасырдың аяғында. Дидро, табиғатты түсіндіру туралы ойларында, Қасиетті Жазбаның беделіне нұқсан келтіре бастады.

П.Гольбах 1770 жылы Мирабоның атымен шығарған «Табиғат жүйесі» кітабында Жаратушының рөлі толық жоққа шығарылғандықтан кітапқа бірден тыйым салынды.

Бірінші рет барлық ағзалардың туыстығы, олардың біртіндеп өзгеріп, бір-біріне айналуы салдарынан пайда болуы идеяларын 1800 жылы Жан Батист Пьер Антуан де Моне, Шевалье де Ла Марктің (1744-1829), зоология курсына кіріспе дәрісінде айтылды, оның есімі тарихта Жан Батист Ламарк ретінде қалды. Ол екі томдық «Зоология философиясы» (1809) атты екі томдық еңбекте өзінің көзқарасын жүйелі түрде баяндайды.

Ламарк өзінен бұрынғылардан айырмашылығы барлық организмдерді «тіршілік баспалдақтары» бойымен таратумен шектелмей, жоғары тұрған түрлерді төменгі сатыдан шыққан деп санады. Осылайша, ол түрлердің сипаттамасына тарихи сабақтастық принципін немесе эволюция принципін енгізді. Баспалдақ оның жұмысында «жылжымалы» құрылым ретінде пайда болды.

Ламарк өзінен бұрынғылардан айырмашылығы барлық организмдерді «тіршілік баспалдақтары» бойымен бөліп қана қоймай, жоғары сатыдағы түрлер төменгі сатыдан шыққан деп санады. Осылайша, ол түрлердің сипаттамасына тарихи сабақтастық принципін немесе эволюция принципін енгізді. Баспалдақ оның жұмысында «жылжымалы» құрылым ретінде пайда болды.

Әдебиеттер тізімі:

21. Дінтану оқу құралы / әл-Фараби атын. ҚазҰУ; [құраст. Н. Ж. Байтенова].- Алматы: Қазақ ун-ті, 2019.- 355
22. Дінтану энциклопедиялық сөздік. 2 томдық, Алматы. Қазақ университеті. 2018
23. Иен Барбур. Религия и наука: история и современность. Москва. 2016
24. Балақаев, З. Ғылым және дін қоғам дамуы туралы. Алматы: Қазақстан, 2012
25. Наука и религия. Историческая перспектива Дж. Хедли Брук М, Библиейско-Богословский институт св. апостола Андрея, 2006

Дәріс тақырыбы: Қайта өрлеу дәуіріндегі ғылым және дін.

Дәріс мақсаты: Қайта өрлеу дәуіріндегі еуропалық мәдениеттің зайырлылық мәселесі талдау

Дәрістің негізгі терминдері: Скептицизм, индивидуалдық, еркіндік творчестволық потенциал

Дәрісте қарастырылатын негізгі мәселелер:

1. Діни сенім мен діни шындыққа сенімнің әлсіреуі

2. Қайта өрлеу дәуірі – еуропалық өмірдің де қайта тууы, адамның да жаңа өмірге бейімделуі.

Дәрістің қысқаша тезісі

Қайта өрлеу дәуірі діни сенімдердің шынайылығына сенбеушіліктен басталды. Ежелгі Грецияда Сократ жақтаушыларының қарсы күресуші мектептері құқылықтылық негізіне қатысты келісімге келе алған жоқ, со себепті скептицизм пайда болды, сөйтіп орта ғасыр соңында діни сенім әлсіреп, скептицизм қайта пайда болды. Ол жаңа сенімге жер дайындады – адам санасына, оның күші мен қабілеттілігіне.

Скептицизм орта ғасыр философиясының қортындысын құрды. Оның спецификасы – діни сенім мен діни шындыққа сенімді әлсірету және де дінге адам санасын қарама-қарсы қою. Бір жағынан, скептицизм саналы діни сенімділік мүмкін емес деген шешімге келсе, екінші жағынан – сана дінен жоғары демек еді. Сонымен, Қайта өрлеу скептицизмі – схоластикаға қарсы күрес қаруы. Схоластика шіркеу жүйесі сана алдында өз анықтамасын табуына негізделетін философия ғылымын құруға бағытталған. Бұл ретте пайда болған қиыншылықтар скептицизм туындауына кері импульс әсерін тигізді. Философия және дін мәдениеттің әр түрлі саласы, және, XIII ғасырдағы Фома Аквинский зерттеулерінде бір-біріне жақындаған мәдениет салалары қайта ажырай бастады, ал бұл скепсис пайда болуына әкелді. Қайта өрлеу философиясы схоластика қойнауында оның дамуының заңдылық өнімі ретінде пайда болды.

Скептицизм шіркеу абыройына деген сенімді бұзды. «Намыс және жақсылық оқушылары, адам санасында, яғни оның сөзінде бейнесін тауып, одан басқа жетекшіні білмесін», – деп ең қызық скептицизм жақтаушысы Мишель Монтень айтқан. Сана қайтадан бастапқы пунктке оралуда және осыдан Жаңа заман философиясының басталуына тартылады. Монтень «өзіне және өзінің жеке жақсылығына өзінің барлық ойлары мен істерінің назарын аударуға» шақырғанда, ол сол арқылы Қайта өрлеудің негізгі идеясының бірін бейнелейді: адам өзінің ойымен, істерімен әлем орталығында орналасқан. Адамға үндеу Монтеньге, діни сенім символын жоққа шығару үшін қажет. Бұл жағдайда ол антикалық скептиктерге жақын және де орта ғасырлық философияны аяқтауда. Философия батыс жанынының ерекшелігін ескере отырып жаңа деңгейде антиканы қайталау үшін, өзінің дәстүрлі мәселелеріне антикалық мәдениет ренесансы арқылы оралды.

Монтень көбіне шіркеу сенімдеріне қарсы болған, ал Никколо Макиавелли қазіргі қоғамның абсолюті моральдігін жоққа шығарған. Макиавеллидің саяси құндылығы қарама-қайшы – қарапайымдылыққа бағытталған кинизмге негізделген. Бұл бағытта Макиавелли Диоген экстроваганттігіне жетіп, тіпті одан да асып кетті.

Қайта өрлеу дәуіріндегі философияның позитивті бағыттары адамның индивидуалдық, еркіндік және творчестволық потенциал мәселелеріне

негізделген. Қайта өрлеу дәуірі – әлемдік мәдениет титандарының творчестволық уақыты: Леонардо да Винчи, Микеланджело, Шекспир және тағы басқалары. Бұлардың өмірге әкелген әйгілі шығармалары адам мүмкіндігінің шексіздігіне сенбей пайда болмас еді. Әлем орталығында адам орналасқан, сол себепті де антропоцентризм атауын иеленді.

Қайта өрлеу дәуірі – бұл еуропалық өмірдің де қайта тууы, адамның да жаңа өмірге бейімделуі. Қайта өрлеу табынан жаңа мәдени адам пайда болды. Бұл адам жанының жаңаруы деген сөз. Шынымен Жаңа заман атауын ақтайтын, жаңа өмір басталды.

Қайта өрлеу дәуірінің философтарының көңілі Құдайдан адамға ауысуда және гуманизм түсінігі басты рольге ие болуда. Философ-гуманистің жарық мысалы ретінде Эразм Роттердамскийді көрсетсе болады. Дүниедегі барлық заттардағыдай гуманизмнің кері жағы да бар, адамды пайда болу негізі, Әлемнің ең күшті жаны және қоршаған ортаны өзіне бағындырады деген шектен тыс жоғарлатуында. Сонымен қатар адамның жоғарғы этикалық бағытымен, жоғарғы құқылық деңгейге көтерілетіні, творчестволық, моральдік қасиетіне сәйкес құдайға ұқсас бола алатынымен тамақтанбаса антропоцентризм мәдениетте басты орынға ие бола алмайтын еді. «Гуманизм» түсінігі «антропос» түсінігіне қарағанда гумандылық анықтамасымен байланысты. Цицерон шығармалары қайта өрлеу дәуірінің философиялық қозғалысы үшін үлкен мәнге ие, осыдан Қайта өрлеу философтары гуманизм түсінігін алды.

Гуманизмнің қайта өрлеу тұжырымдамасы еуропа мәдениеті тарихындағы ең бірінші тұжырымдама, бірақ тарих бойынша одан да көне Конфуций гуманизімі, олардың айырмашылығы еуропалық мәдениеттің ғылыми бейімделуі табиғатқа бағыттағандығында және антропоцентризммен тығыз байланыста болмағанында. Дәл осы еуропа гуманизімінің құқылығы қазіргі философия сынауына алып келді, ол туралы төменде айтылады.

Қайта өрлеу дәуірінің индивидуализімі, адамға қарсы тұрған әлем объектілігіне емес, әлемнің ішкі психологиялық негізіне – әлем субъектілігіне, философиялық жоспарда қалыптасқан жеке мәселеге негізделуінде. Одан кейін Жаңа заман философиясында мұндай әдіс субъек және объект дилеммасына айналды және де Декартта екі субстанция түсінігі қалыптасты.

Қайта өрлеу дәуірінің гуманизімі әлеуметтік қатынастарда да таралды. Егер де Макиавелли өзінің әлеуметтік-саяси қортындыларында скептик болса, онда Томас Мор Платонның идеалды мемлекетінен бас тартып Қайта өрлеу дәуірінің жаңа әлеуметтік идеалын бейнеледі. Платонның идеалды мемлекетінде екі жоғарғы классқа өз жеке меншігіне иеленуіне тиым салынады. Т.Мордың «Утопия» аты шығармасы барлық азаматтарға материалдық байлықты теңдей бөлуге негізделеді. Мұндай жаңа әлеуметтік идеалды нұсқау қоғам ойының дамуына үлкен әсерін тигізді.

Утопиялық әлеуметтік жобаларда адам табиғатының жетіспеушілігі ескерілмейді, ол ескерілмегендіктен қоғам идеалды бола алмайды. Мор барлық утопия серияларының бастауын құрды – оның ең алғашқысы Томмазо Кампанелланың «Город Солнца» шығармасы, одан кейін топтар құру арқылы әлеуметтік жобаларды жүзеге асыру, сонымен

XIX ғасырда кең массалар саяси аренаға шыққанда, Маркстің коммунистік идеологиясына негізделді және XX ғасырда СССР-де оны жүзеге асыруға бағытталды.

Қысқа уақыттан бері Еуропада Еуропа Исламы пікірталастары ауқымды түрде жалғасуда. Әсіресе мұсылмандарға бағытталған бір пікірталасқа айналғанына қоса, мәселенің тараптары еуропалық мемлекеттер, қауіпсіздік мекемелері, батыстық академиктер және жазушылар болып табылады.

Пікірталас негізінде орынсыз емес. Жаһандану кезеңінде әртүрлі куәлік, мәдениет, дін және тілден азамат одан көп бір-біріне араласып, бірге өмір сүруде. Бір ортада өмір сүру мәдениеті Османлы мемлекеті сияқты елдерге өте танымал болғанмен, батыс үшін жат бір ұғым. Алдыңғы ғасырларда батыс елдерінің әртүрлі дін және мәдениетке тән елдермен қарым-қатынасы отарлау немесе отарлану мәртебесінде болса, осы елдерден адамдардың батысқа көшуі арқылы батыстық елдер айырмашылықтары бар қоғамдармен танысты деуге болады. Сондай-ақ сол кезеңдер замандас, ұлттық-мемлекет ұғымы қалыптасқан кезең еді. Сондықтан айырмашылықтарды қабылдап, бір ортада өмір сүру өте қиынға соққан жылдар болатын.

Тарихы, діні және мәдениеті әртүрлі адамдар қазір бір ортада одан да көп өмір сүріп жатқанда, осы жағдайға байлап, туындайтын мәселелер тұрғысынан әрине мемлекеттер, мекемелер және зиялы қауым осы тақырыппен шұғылдануда.

Еуропаның Исламы дегендегі мақсат Еуропаға шетелден келген әртүрлі исламдық ұғымдар емес, Еуропаның өз ішінен шыққан және исламмен үйлесімді бастамалардың алға шығуы болатын болса өте түсінікті жайт. Еуропаның Исламы дегенде тіл, мәдениет, әдістер жиынтығы сияқты салаларда белгілі мөлшерде жергілікті болуын Исламның өзі де қабылдайды. Осы тұрғыдан Түркиядағы Ислам түсінігі мен Қиыр Шығыстағы, Балкандағы, Таяу Шығыстағы Ислам түсініктері және практикалары өзегі бірдей болғанмен, белгілі мөлшерде бір-бірінен өзгешелігі болуы мүмкін. Осы аяда еуропалық мұсылмандардың да өздері келген аймақтармен үйлесімді бір Исламдық практика мен түсінікті емес, Ислам шеңберінен шықпау шартымен Исламмен үйлесімді бір Еуропа мәдениетін, тіршілігі мен түсінігінің алға шығарылуы түсінікті жағдай. Африкадағы, Таяу Шығыстағы, Қиыр Шығыстағы күнделікті өмірді, ережелерді, фольклорлық тақырыптарды, көркем өнер, әдебиет түсінігін Түркияда немесе басқа бір елде гүлдендіруге тырысуды қалайша жақтырмаса, мұны Еуропада да жасауды жақтырмайтынын білу керек. Жек көрушілік негізі осы мәдениеттердің қателігінен емес, барлық қоғамдардың өз жағрапиясымен үйлесімді, өзіне тән мәдени құндылығы бар екенін ескерумен байланысты бір жайт. Өмір сүрген аймақ тұрғысынан осы ортақ мәдениеттен тыс, ашық және мәдени бір қоғамда әртүрлі мәдениеттердің өз дәстүрін жалғастыру талпынысы табиғи нәрсе.

Исламмен үйлесімді бір Еуропа мәдениеті тек қана Еуропаға келгендер тұрғысынан емес, Еуропаның тұрғысынан да бағалауға тиісті бір жағдай. Исламмен үйлесімді бір Еуропа мәдениеті деген кезде, Еуропаның мәдени генетикасында болған нәсілшілдік, фашизм және нацизм сияқты тақырыптарды да сыртта қалдыру керектігі жайлы айтқан боламыз.

Еуропа Исламына назар аудару кейбір жағдайларда Еуропаға келгендердің тепе-теңдік, еркіндік, адам құқығы, пікір алуандығы (плюрализм) айырмашылықтарына қоса, өмір салты сияқты жаһандық құндылықтарға ие болмағандарын айтуға бағыттау ретінде де қолданылады. Ал еуропалықтар жақын уақытта осы құндылықтардан одан да алыстады деп айтуға болады. Босқындарды адам деп есептемейтін бір ұстаным, артып отырған босқын мен Ислам дұшпандығы еске түсетіндердің алғашқылары арасында. Сауалнамаларға қарағанда «өзгеден» келген үрей жұмыстасы немесе көршісі ретінде өзгелерді қаламаушылар санын артуда.

Жазылғандар мен батыстық мемлекеттердің істеріне қарағанда Еуропа Исламы пікірталасы азаматтық, мәдени және құндылықтарға бағытталған бір пікірталас сияқты емес. Еуропа елдері осы пікірталасқа одан көп қауіпсіздік тұғырынан қарайды. Әйтсе де осы себепті бұл жұмыстар әсіресе мәдениет, бір ортада өмір сүру, пікір алуандығы, айырмашылық емес, қауіпсіздік тұрғысынан барлау және қауіпсіздік мекемелері тарапынан жүргізілуде.

Бір қауіпсіздік мәселесі болса, әрине қауіпсіздік ауқымында шара қолданылады. Бұл талас болмайды. Алайда миллиондаған адамға қатысты азаматтық, әлеуметтік, мәдени, саяси проблемаларға тек қана қауіпсіздік перспективасынан қарау мәселелерді тек қана күрделендіре түседі. Мемлекеттерге жат жаңа жағдайлар үшін кеңес құру толығымен түсінікті және қажетті бір жағдай. Бірақ осы талпыныстар түсіністікке бағытталуға тиісті. Қысымға алуға, өзгертуге, соттауға бағытталмауы керек. Еуропалық мемлекеттер осы себепті құрылған Ислам кеңестері сияқты кеңестерге Исламмен байланысы жоқ тұлғаларды тағайындаудың орнына, осы кеңестердің мұсылмандар тарапынан құрылуын ынталандыру керек. Осы жұмыстар қауіпсіздік немесе барлаумен байланысты мекемелер тарапынан емес, одан да азаматтық мекемелер тарапынан жүргізілуге тиісті.

Жалпы, зайырлылықтың мәнді ерекшеліктері мемлекеттің діни бірлестіктерден бөлінуін, мемлекеттің әлеуметтік және ресми легитимділігінің діни ұстанымдардан тәуелсіздігін, мемлекетте жалпыға міндетті діннің болмауын, мемлекеттің және мемлекеттік-құқықтық қатынастардың діннің нұсқауынан, талаптары мен қысымынан тәуелсіздігін және осы қатардағы басқа да айшықты сипаттардан көрініс табады.

Ең бастысы, мемлекет зайырлы қағидаттарды басшылыққа ала отырып, қоғамда қызмет атқарып отырған барлық діндердің заң шеңберінде еркін қызмет атқаруларын және олардың заң алдындағы теңдігін қамтамасыз етеді. Осы қатарда білім беру жүйесіндегі зайырлы ұстанымды қамтамасыз етудің маңызы ерекше.

Әдебиеттер тізімі:

26. Дінтану оқу құралы / әл-Фараби атын. ҚазҰУ; [кұраст. Н. Ж. Байтенова].- Алматы: Қазақ ун-ті, 2019.- 355
27. Дінтану энциклопедиялық сөздік. 2 томдық, Алматы. Қазақ университеті. 2018
28. Иен Барбур. Религия и наука: история и современность. Москва. 2016
29. Балақаев, З. Ғылым және дін қоғам дамуы туралы. Алматы: Қазақстан, 2012

30. Наука и религия. Историческая перспектива Дж. Хедли Брук М,
Библейско-Богословский институт св. апостола Андрея, 2006